

VARJAK

Pass Andrea

Színházi nevelési műhelymunka a dramaturg perspektívájából

A *Varjak* című program fókuszát egy évvel ezelőtt így határoztuk meg: *a szabadság és az önrendelkezés az identitáskeresés folyamatában*. Olvasgatva régi jegyzeteimet, hogy összeállítsam ezt a visszatekintő próbanaplót, feltűnt, hogy mennyire rímél ez a fókusz arra, ami írás közben történik a szerzővel. Hiszen az író munkája során a saját szabadságát éli meg, miközben folyamatosan keresi önmagát. De mennyiben változik ez az élmény, vagy az írói mechanizmus egy közös műhelymunka esetében?

Márciusban lesz egy éve, hogy létrehoztuk a *Varjak* című színházi nevelési foglalkozást.

A program létrehozásában közreműködő színész-dramatanárok: Benkő Ágnes, B. Péter Pál, Lipták Ildikó, Nagy Zsuzsi, Pesti Arnold, Kazári András, helyette később Márton Kristóf, díszlet-jelmez: Ondraschek Péter; zene: Komlóczy Zoltán, rendező: Kaposi László

Azóta az ország sok nevelőintézetébe eljutott a program. Az alapját képező szövegek könyv ez alatt az időszak alatt is változott. Mivel a *Varjak* alkotói csapata nem egy társulat, hanem erre a produkcóra állt össze, én, a program dramaturgja, az első játékok után már nem tudtam a foglalkozásokon részt venni. A szöveg alakítása a bemutatót követően a rendező és a színészek feladata lett, hiszen ők tapasztalják meg alkalomról alkalomra, hogy mi az, ami jobban működik, mi az, amit érdemes átdolgozni. A most közölt szövegek könyv végső tisztázását Kaposi Lászlóval, a program rendezőjével közösen végeztük el. Az olvasó nem egy drámát tart majd a kezében, hanem egy műhelymunka eredményét – amiben igyekeztem külön jegyzetekben kibontani ennek a közös szövegalkotási módszernek, illetve a TIE (Theatre in Education) műfaji sajátosságainak a szöveg alakulására gyakorolt hatását.

Összehasonlítva más munkáimmal, ahol írtam és rendeztem az előadást, sokkal egyszerűbbnek tűnt a próbafolyamat. Életemben először dolgoztam az „alkalmazott szerző” szerepében TIE program keretén belül. Számomra is meglepő volt, hogy mekkora kihívás az amúgy oly régóta vágyott közös műhelymunkában való részvétel.

De mik voltak azok az elsődleges feltételek, körülmények, amik befolyásolták a *Varjak* próbafolyamatát, és ami az én számomra, azaz a dramaturg munkáját tekintve meghatározóak voltak?

- A téma a megrendelőtől, azaz a Kék Vonaltól érkezett (tehát nem saját téma).
- A program nevelőintézetben élő, a szökést már korábban megkísérlő, vagy szökés előtt álló gyerekeknek készül.
- Rövid, ugyanakkor nagyon intenzív próbafolyamat állt a rendelkezésünkre.
- A színészeket nem ismertem.
- Két, számomra fontos szakemberrel, Kaposi Lászlóval és Lipták Ildikóval dolgozhattam.

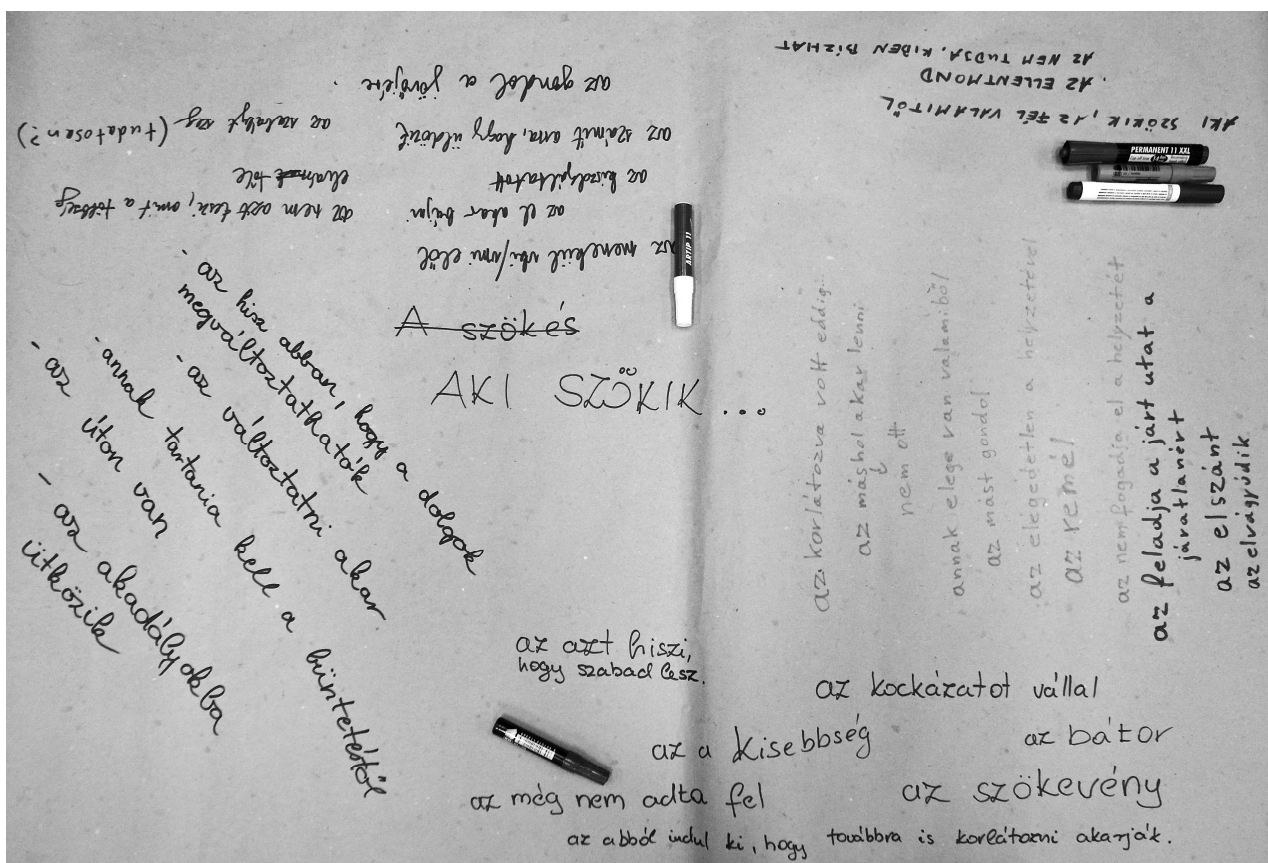
A próbafolyamat szakaszai

1. szakasz

Az első időszakban azzal foglalkoztunk, hogy minél jobban megismerjük a nevelőintézetben élő gyerekek életkörülményeit, a szökés lehetséges motivációit és annak különböző kimeneteleit. A kutatás után ezekre a témákra jeleneteket improvizáltunk a színészekkel. Ebből a gyűjtésből elindulva próbáltunk egy olyan történetet kitalálni, amellyel a probléma feldolgozhatóvá válhat a gyerekek számára. Közben a Kék Vonal munkatársai is elláttak minket nem csak fontos információkkal, de a témát illetően javaslatokat is tettek, hogy melyek azok a problémák, amiket meg kéne jelenítenünk az előadásban. Ugyanazokat az élethelyzeteket nem lett volna szerencsés megmutatni, amikbe ezek a gyerekek kerültek/ kerülhetnek, főleg, hogy az ő tudásuk, élettapasztalatuk ezen a területen sokkal gazdagabb, mint a miénk. A nevelőintézetben élő fiatalok mindegyikét érte valamilyen trauma. Mivel ezeket a traumákat a legtöbbször nincs módjuk feldolgozni, könnyen válnak zárkózottá, elutasítóvá, bizonyos kérdések tekintetében érzéketlenné. Vajon mi lehet az a történet, ami képes megérinteni őket, és ami eléri azt, hogy szívesen vegyenek részt a közös játékban? Ahhoz, hogy ezt a történetet megtaláljuk, nekünk is azonosulni kellett ezeknek a fiataloknak a problémáival, megpróbáltuk megkeresni, hogy mi bennünk a közös, és megérteni, hogy mit várnak, remélnek a szökéstől. Hozott irodalmi anyagok is inspiráltak minket, köztük az első számú Murakami Haruki *Kafka a tengerparton* című regénye volt, amit mindannyian elolvastunk. A kilencfős alap alkotói stáb rendkívül sok ötletet

halmozott fel, amiből nem volt egyszerű elindulni. Végül találtunk egy motívumot, ami mindannyiunknak megtetszett, ez pedig Murakami Haruki történetében a Nakata nevű figura emlékezetvesztése volt. Egy olyan központi figurában kezdtünk el gondolkodni, aki rejtélyes módon kómába esett, ezért bekerült egy intézetbe (hogy ez milyen intézet, azt csak később döntöttük el), ahol aztán magához tér, de emlékeit nem nyeri vissza. Családjá nem keresi, még a nevét sem lehet tudni. Kiderül, hogy különleges képességei vannak, ezért megfigyelés alatt tartják. A zárt intézményben szigorú szabályok szerint kell élnie, majd egy év után úgy dönt, hogy megszökik. Ez megfelelő távolításnak tűnt, egyben olyan alaphelyzetnek, amiből izgalmas történetet bonthatunk ki. Persze nem túl eredeti, az emlékezetvesztés számtalan történet alapja, de ez minket nem riasztott vissza. Főleg, hogy ebből az alaphelyzetből nagyon pontosan meg tudtuk fogalmazni a szökés motivációját, és ennek kapcsán a program fókuszát is: a főhős azért szökik meg, mert mostantól ő akarja írni az élete történetét.

Mivel a próbaidőszak szűkös volt, a dramaturg szerepéből hirtelen íróvá kellett válnom, hogy a következő próbaфázisban már hozott szövegből tudjanak dolgozni a színészek.

2. kép: A közös ötletgyűjtés egyik írásos dokumentuma

2. szakasz

Mivel csak egy motívum volt meg a sztoriból, az emlékezetvesztés, nagyon gyorsan ki kellett találnom a történetet. A színészeket is csak pár hete ismertem, ezért az is kihívást jelentett, hogy olyan szerepeket találjak ki nekik, amikhez hozzáadva saját személyiségüket valóságos és érdekes karaktereket hozhatnak létre. A történet röviden ez lett: hősünk felébred a kómából a kórházban. Nem emlékszik a múltjára, családja nem keresi. Az orvosok számára fontos kutatási alany, de a fiú kíváncsi a világra, szeretne kijutni a zárt intézményből. Nem engedik, ezért megszökik. Monológjaiból kiderül, hogy nagyon furcsán észleli a világot, képes egyből felismerni a jót és a gonoszt. Rendkívül empátikus, segítőkész fiú, olyannyira, hogy ez lesz az ő különleges képessége. És még egy valami: nem látja a saját tükörképét. Aztán megismerkedik egy íróval, aki segít neki, befogadja magához. Kiderül, hogy nem önzetlenül teszi, izgalmas témát lát a fiú történetében, elkezd megírni. De ez egy idő után kevés lesz számára, ezért a tapasztalatlan fiút különböző kísérleteknek veti alá, hogy meglássa, az adott, korrumpáló szituációkban, hogyan viselkedik. A fiú közben egyre jobban kötődik egyetlen barátjához, az íróhoz, kialakul az érzelmi függés. A fiú bár nem akar részt venni bizonyos akciókban, de retteg, hogy elveszti barátját. „Különleges képességei” az események során fokozatosan eltűnnek, a történet végére pedig megjelenik számára saját tükörképe.

A sztorit elvetettük, az okai a következők voltak: a központi figura ebben a verzióban végtelenül naiv kisgyerekeknek tűnt, lúzernek akár, akivel féltő, hogy nem tudtak volna azonosulni a gyerekek. Ha a fiúnak most kell megismernie a világot, akkor egy Pinokkió-feldolgozás lesz a sztorinkból, amit elsősorban Laci (a rendező) kifogásolt. Bevallom, engem ez a mese nagyon erősen inspirált. Gyerekkoromban sokat hallgattam bakelit lemezen a hangjátékot (rendező Ascher Tamás). Gyerekként és felnőttként is rettenetesen vonzó a mondanivalója Pinokkió dalának, amikor megszökik („*Világot járni vágyok, semmi mást nem kívánok, csak jó nagyokat enni, inni, aludni, menni, gondtalan tekeregni, amerre visz a lábam.*”). Azaz szabad és boldog akar lenni. Ez az, amivel minden ember azonosulni tud, erre vágyunk mindannyian, még akkor is, ha nem nevelőintézetben nőttünk fel. Aztán persze Pinokkió is pórul jár, szökése során kihasználják, elveszik a pénzét, számarfüle nő, megeszi egy bálna stb., ahogy a valóságban sem könnyű elérni a szabad és boldog életet, ha egyáltalán el lehet. De ennyi erővel a Pinokkiót is előadhattuk volna a szökést tervező gyerekeknek, inkább kerestük tovább a saját történetünket.

Egy olyan fiatal lázadóra volt szükségünk, akinek valóban vannak különleges képességei, de nem feltétlenül morális értelemben, hanem aki például rendkívül gyorsan tanul, egy zseni, és így a kutatóközpont orvosainak érdekében áll őt fogva tartani. Így lett a kórházból kutatóközpont, egy bázis, ami félelmet kelt, ahonét el kell szökni.

A másik fontos szempont, ami miatt nem az eredeti történetet használtuk, az a program műfaja, illetve azok a nyitási lehetőségek, amiket a történet ígért. Az első verzió nagyon kiszámíthatatlannak tűnt ebből a szempontból, ezért hasznosabb volt eleve úgy gondolkodni, hogy milyen nyitási lehetőségek épülhetnek majd egy jelenetre, illetve milyen drámapunkákat szeretnénk a gyerekekkel mindenképp lejátszani. Ez a fajta gondolkodás a „darab” műfaját is meghatározta: a történetmeséléssel szemben dominánsabbá vált az a szerkezet, amiben különböző szituációkat mutatunk meg, és azt vizsgálhatjuk, hogy ezekben a helyzetekben hogyan viselkedik a központi figura. Ezeket a pontokat a szöveggönyvben megjegyzésekkel is jelezni fogom.

A jeleneteket a főszereplőn kívül még egy visszatérő figura köti össze: Varjú doktor. Ő a kutatóközpont egyetlen olyan orvosa, akinek fontos a fiú sorsa, de nem kutatási szempontból. Az ő viszonyuk a kamasz, lázadó fiú és a szerető, már-már fojtogatóan óvó, védelmező apa kapcsolatához hasonlítható, melyből hősünk szintén szabadulni akar.

3. szakasz

Újabb gyűjtés következett: mik lehetnek azok a helyzeteket, amikbe a központi figura szökése során keveredik, illetve a próbafolyamat első fázisában született improvizációkhoz nyúltunk vissza. Olyan helyzeteket kerestünk, amik valóban megtörténhetnek azzal, aki néhány napot az utcán kénytelen tölteni. Azt is el kellett döntenünk, hogy kikkel találkozzon a fiú, és hogy mik lehetnek azok a szituációk, amikben könnyen elbukhat. Bár a szabályok elől szökött meg, mégis folyton azokba ütközik. Olyan szabályokba, amiket nem ismer. A kutatóközpontban hiába tanult meg nagyon rövid idő alatt rengeteg dolgot, de ezzel a tudásával nem megy sokra odakint. Mivel nem szocializált, nem tudja, mi a követendő norma. Ki tud neki segíteni? Így jutottunk el a programban résztvevő gyerekek szerepkörének meghatározásáig: ők fogják segíteni a központi figurát abban, hogy megszülessen benne az élethez szükséges tájékozódási rendszer, tehát tanácsadóként bontják majd ki a problémákat az egyes állomásokon.

Számomra ez volt a legnehezebb próbafázis. Stációkat mutatunk be, egyelőre történet nélkül dolgozunk, és a történetnek nem igazán látom a végét – mindez leblokkolta a fantáziámat. Ennek a szerkezetnek, hogy felmutatunk bizonyos szituációkat, az is a veszélye, hogy könnyen példázatszerűvé, didaktikussá válhat. Ezért megpróbáltam olyan jeleneteket írni, melyeknek a hangvétele, ritmusa, az adott problémák felvetése minél könnyedebben, életszerűbben, a didakszist elkerülve vetik fel a szituációkban kibontott problémákat.

4. szakasz

Laci folyamatosan olyan szemmel (is) olvasta a jeleneteket, hogy azokból milyen interakciók születhetnek. Ezért a szöveget újra és újra át kellett dolgozni. Tehát a jelenetek próbáról próbára születtek, a szöveg folyamatosan íródott, hozzáadva a rendező, illetve a színészek ötleteit. A dalszövegeket is a színészek írták, elnevezték a központi figurát Manunak, és a darab címét is közösen választottuk ki. Nem bírom megállni, hogy ne idézzek néhányat a közös ötletelés eredményeiből: Üres lap, Orvosi eset, és a kedvencem: Fel is út. Az utolsó feladat a végleges jelenetsorrend összeállítása volt. A sorrendet befolyásolták praktikus szempontok is, például hogy a színészeknek van-e lehetőségük arra, hogy egyik szerepből egy másik szerepre váltsanak. Végül sikerült egy olyan sorrendet összeállítanunk, amely praktikus és dramaturgiai szempontból is

működik: a jelenetek úgy követik egymást, hogy közben a központi szereplő egyre „mélyebbre” kerül, a szökés állomásai pedig egyre közelebb viszik a krízishelyzet felé.

A közös műhelymunka eredményeként elkészült a szöveggönyv, a program útnak indult. Azóta a gyerekek is beszálltak a történet alakításába, és keresik saját identitásukat azokban az élethelyzetekben, amelyekbe a központi szereplő, Manu sodródik szökése során.

A megvalósult foglalkozás során a résztvevők négy oldalról ülnek körbe a játékkeret. A 4x4 méteres térben nincs semmilyen díszlet. Az első sor 20 székéből hat eltér a többitől: a hokedlikén a színész-tanárok ülnek, onnan jönnek be, oda mennek vissza (a térből kimenni többnyire azt jelenti, hogy levülni egy néző mellé; bár az átlók használhatók járásként). A szereplők nem egymás mellett ülnek, mindegyik oldalra jut belőlük... Amásodik sorban még nem kell emelni a nézőteret, ott csak résztvevők vannak.

Ajelmezek mai ruhák („kinai butik”), hangsúlyos elem a kapucnis pulóver. Ezek színe különböző – az eltérés jelentéssel bír. A jelmezkiegészítők is csak jelzések (karszalag, sapka, fülbevaló, hajgumi stb.).

Ajáték színpadi nyelve erősen épít a mozgásra és a képre. Kelléket sem használunk (a tárgyat a gesztus helyettesíti). Az összes dal és a jelenetek közötti átkötés is kizárólag vokális („a cappella”), és több szólamban szól. (A rendező)

Varjak – szöveggönyv, jegyzetekkel

NYITÁNY

1. ÁLOM – VARJAK

A varjak körbeveszik Manut, kárognak

MANU Madarak. Varjak.
Gyakran álmodom velük.
Olyan mélyen aludtam, hogy két évig nem is tértem magamhoz.
Manunak hívnak.
Ezt a nevet a kutatóközpontban kaptam, amikor felébredtem a kómából.
Az eredeti nevemre nem emlékszem, és mivel a rendőrök nem találtak semmit, a családom nem keresett – ha egyáltalán van nekem ilyen –, a Varjú doktor elkeresztelt.
Így lettem Manu.

ORVOS1

FŐORVOS

ORVOS2

VARJÚ

MANU

ORVOS3

ORVOS1

MANU

alatt kijártam tizenkét osztályt, a múlt héten érettségiztem... Ezért kísérleteztem rajtam.

Úgy tűnik, megtaláltuk az átlagon felüli tanulási képesség okait.

Éspedig?

Ezt még bizonyítanunk kell. Szükségünk lesz a műszeres beavatkozásra.

Megéri ez a kockázatot?

Szakkifejezés lettem. A „Jövő embere projekt” kutatási alanya.

Ki ne szeretne minimális erőfeszítéssel ilyen gyorsan tanulni?

Ez lehet az agy kutatás legjelentősebb eredménye!

Ezért tartanak bezárva. Egy éve, hogy felébredtem a kómából, és még sosem voltam odakint.

Tilos elhagynom a Bázist.

FŐORVOS

ORVOS3

FŐORVOS

VARJÚ

FŐORVOS

VARJÚ

FŐORVOS

VARJÚ

Van akadálya a beavatkozásnak?

Nincs. A Fiú egészségi állapota kiváló.

Kollégák, akkor vágjunk bele!

Ehhez a Fiú beleegyezése is szükséges, hiszen már nagykorú!

Bele fog egyezni. Meg fogja érteni, hogy erre neki van a legnagyobb szüksége. A terápiának vannak újabb eredményei?

Igen. Manu álmaiból egyre több olyan kép olvasható ki, amelyek összerakosgatva elénk tárhatják a múltját.

Remek!

Továbbá az is kiderült ezekből a képekből, hogy már többféle ingerre lenne szüksége.

2. ÉRTEKEZLET

(orvosok a kutatóközpontban)

MINDENKI *(énekelve)* Rendkívüli théta oszcillációkat detektáltunk! A temporális kéreg mediális részén a parahippokampális komplexumban egyedülálló théta oszcillációkat detektáltunk.

FŐORVOS Kollégák! A rendőrség lezárta a nyomozást. Mivel a hadsereg talált rá, nálunk maradhat a Fiú. Varjú doktor elvállalta, hogy a szárnyai alá veszi, a vezetőség elfogadta. Ez azt jelenti, hogy zavartalanul folytathatjuk a kutatást. Hogy állnak vele?

MANU Amikor felébredtem a kómából, nem emlékeztem semmire. Mindent újra kellett tanulnom. Az orvosok szerint egy csoda vagyok, merthogy rendkívül gyorsan jegyzek meg dolgokat. Egy év